

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथाब्रवीन्महातेजा वाक्यं कौरवनन्दनः । हन्त धर्मान् प्रवक्ष्यामि दृढे वाङ्मनसो मम ।

तत्र प्रसादाद्भोविन्द भूतात्मा ह्यसि शाश्वतः । युधिष्ठिरस्तु धर्मात्मा मां धर्माननुपृच्छतु ।

एवं प्रीतो भविष्यामि धर्मान् वक्ष्यामि चाखिलान् । यस्मिन्नाजर्धमे जाते धर्मात्मनि महात्मनि ।

अद्वयन् वृष्णयः सर्वे स मां पृच्छतु पाण्डवः । सर्वेषां दीपयशां कुरुणां धर्मचारिणां ।

यस्य नास्ति समः कश्चित् स मां पृच्छतु पाण्डवः । धृतिर्देवो ब्रह्मचर्यं चमा धर्मश्च नित्यदा ।

यस्मिन्नाजश्च तेजश्च स मां पृच्छतु पाण्डवः । सम्बन्धिनोऽतिथीन् भृत्यान् संश्रितांश्चैव यो भृशं ।

सम्मानयति सत्कृत्य स मां पृच्छतु पाण्डवः । सत्यं दानं तपः शौर्यं शान्तिर्दाक्ष्यमसम्भ्रमः ।

यस्मिन्नेतानि सर्वाणि स मां पृच्छतु पाण्डवः । यो न कामान्न संरम्भान्न भयान्नार्थकारणात् ।

कुर्यादधर्मं धर्मात्मा स मां पृच्छतु पाण्डवः । सत्यनित्यः चमानित्यो ज्ञाननित्योऽतिथिप्रियः ।

यो ददाति सतां नित्यं स मां पृच्छतु पाण्डवः । इज्याध्ययननित्यश्च धर्मो च निरतः सदा ।

शान्तः श्रुतरहस्यश्च स मां पृच्छतु पाण्डवः ।

॥ वासुदेव उवाच ॥ लज्जया परेषापेतो धर्मराजो युधिष्ठिरः । अभिशापभयाद्भीतो भवन्तं नोपसर्पति ।

लोकस्य कदनं कृत्वा लोकनाथो विशास्यते । अभिशापभयाद्भीतो भवन्तं नोपसर्पति ।

पूज्यान्मान्यांश्च भक्तांश्च गुरुन् सम्बन्धिवान्धवान् । अर्घार्हानिषुभिर्भित्त्वा भवन्तं नोपसर्पति ।

॥ भीष्म उवाच ॥ ब्राह्मणानां यथा धर्मो दानमध्ययनं तपः । चत्त्रियाणां तथा कृष्ण समरे देहपातनं ।

पितृन् पितामहान् भ्रातृन् गुरुन् सम्बन्धिवान्धवान् । मिथ्याप्रवृत्तान् यः संख्ये निहन्याद्धर्म एव सः ।

समयत्यागिनो लुब्धान् गुरुनपि च केशव । निहन्ति समरे पापान् चत्त्रियः स हि धर्मवित् ।

यो लोभान्न समीचेत धर्मसेतुं सनातनं । निहन्ति यस्तं समरे चत्त्रियो वै स धर्मवित् ।

लोहितोदां केशवणां गजशैलां ध्वजद्रुमां । महीं करोति युद्धेषु चत्त्रियो यः स धर्मवित् ।

आहूतेन रणे नित्यं योद्धव्यं चत्त्रवन्धुना । धर्मं स्वर्ग्यश्च लोक्यश्च युद्धं हि मनुरब्रवीत् ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तु भीष्मेण धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । विनोतवदुपागम्य तस्यैव सन्दर्शनेऽग्रतः ।

अथास्य पादौ जग्राह भीष्मश्चापि ननन्द तं । मूर्ध्नि चैनमुपाव्राय निषोदेत्यब्रवीत्तदा ।

तमुवाचाथ गाङ्गेयो वृषभः सर्वधन्विनां । मां पृच्छतात विश्रब्धं मा भैस्व कुरुसत्तम ।

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि राजधर्मानुशासनपर्वणि युधिष्ठिराश्वासने पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रणिपत्य हृषीकेशमभिवाद्य पितामहं । अनुमान्य गुरुन् सर्वान् पृथपृच्छयुधिष्ठिरः ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ राज्ञा वै परमो धर्म इति धर्मविदो विदुः । महान्तमेतं भारश्च मन्ये तद्ब्रूहि पार्थिव ।

राजधर्मान् विशेषेण कथयस्व पितामह । सर्वस्य जीवलोकस्य राजधर्मः परायणं ।

त्रिवर्गो हि समासक्तो राजधर्मेषु कौरव । मोक्षधर्मश्च विस्पष्टः सकलोऽत्र समाहितः ।

यथा हि रश्मयोऽश्वस्य दिग्दस्याङ्कुशो यथा । नरेन्द्रधर्मो लोकस्य तथा प्रग्रहणं स्मृतं ।

तत्र चेत् सम्प्रमुञ्चेत् धर्मो राजर्षिसेविते । लोकस्य संस्था न भवेत् सर्वश्च व्याकुलीभवेत् ।